

сти, монографија доприноси, у друштвено-историјском смислу, очувању етничких карактеристика и знамења српског народа на Косову и Метохији. Она чува и подстиче сећање на културне творевине, без чијег памћења, очувања и вредновања нема ни будућности. Подстицање вредновања сопствене културне баштине и очувања етноса од посебне је важности у оквиру савремене глобалне политике и новог економског система, у коме

владајући моћни кругови настоје да наметну своја правила и вредности у већини животних области, нарочито мањим народима и њиховим државним заједницама. Објављивање дела остварено је уз финансијску подршку Министарства културе и информисања Републике Србије и Канцеларије за Косово и Метохију владе Републике Србије.

Јасна Бјеладиновић Јергић

Мирјана Менковић. *Грађанска ношња Срба у Призрену у XIX и првој половини XX века.*

Београд: Етнографски музеј у Београду, Центар за очување наслеђа Косова и Метохије „Мнемосуне“, 2013.

Писац ове монографске књиге Мирјана Менковић, као стручњак широке научне компетенције и велике креативности, била је посебно кадра да направи дело из области материјалне културе. Ауторка се користила утврђеним методолошким поступцима, али је изградила и сопствену методологију, која не само да олакшава будућа истраживања него и обавезује будућа постигнућа сродног типа. Сложеност задатка који је прихватила колегиница Мирјана Менковић огледа се у проучавању процеса културних и историјских прожимања у Призрену и шире, и не само када је у питању грађанска ношња. Тесан и трајан међусобни контакт вера и народа, и њихово културолошко шаренило – мада је постојало и у другим српским срединама – нигде није било тако изражено као у Призрену, нити тако верно и упечатљиво документовано кроз свакодневне одевне предмете.

У монографији је исцрпно анализирана вредна грађа, и то: изузетно богат материјал из музејских збирки – Етнографског музеја у Београду, Музеја у Приштини и Народног музеја у Врању – који чине како одевни предмети тако и писани материјал; као материјал посебно се издваја рукописна грађа Христофора Црниловића, те објављена Колекција Мери Дарам, затим путописи – посебно Полине Ирби и Џорџине Мјуир Макензи. Рад на том драгоценом материјалу је резултирао овом богатом монографијом с прелепим илустрацијама. Мирјана Менковић је, на тај начин, изградила оригиналан приступ који се може примењивати у сличним истраживањима. Будући истраживачи имају узор, поуздане путоказе, али нимало лак задатак да достигну високо постављене домете оваког узорног стручног и научног остварења Мирјане Менковић у

монографији *Грађанска ношња Срба у Призрену у XIX и првој половини XX века*, која ће, несумњиво, добити статус догађаја у нашој струци. Наиме, ова ношња представља један од најлепших облика одевања у југоисточној Европи, развила се на простору данашњег Косова и Метохије, посебно у Призрену, и то као одраз и показатељ нарастале моћи српске чаршије у 19. и првој половини 20. века.

Из увода издвајам: „Овај образац одевања, који се уобличавао и трајао у оквирима сложеног политичког, демографског, економског, друштвеног и културног амбијента, додатно потресеног и отежаног Балканским ратовима (1912–1913) и Првим светским ратом (1914–1918), често је занемариван у истраживањима српске културне историје, те зато нимало не чуди да је далеко мање познат широј стручној и културној јавности.“ У погледу одевања присутна је изненађујућа толерантност и неконфликтност, упркос сложеним и неретко антагонистичким, политичким, економским и друштвеним односима између етничких група и конфесија. Главни центар моћи Истанбул, као и регионални центар Скадар, утицали су на настајање модела одевања у Призрену.

Тако се од половине 19. века до почетка 20. века на простору Скадра и Призрена, одвијала размена одевних елемената између све три конфесије, а издвајају се *димје* и *џубе*, који су дорађивани и модификовани у оквиру конфесија. Томе је нарочито допринело јачање трговине и занатства у српској заједници у Призрену. Јасно се да видети да централно место има џубе, за које се сматра да је уобичено под западним утицајем – првенствено Венеције. „Кратко, тамно и децентно *скадарско џубе* се у Призрену средином XIX века трансформише у репрезентативан облик, богато украшен златном срменом нити, гајтанима и позамантеријском траком. Важну улогу у процесу промене у украшавању џубета имали су златари Албанци католици, који су ширећи се у XVIII веку из околине Скадра и у Призрену основали један од најзначајнијих златарских центара.“

У развоју српских одевних образаца на простору троугла Призрен–Скадар–Ђаковица, издваја се један тип женске и три типа мушке одеће. У одевању жена такође су доминантни делови оријенталног порекла, али другог типа и нарочите орнаментике у односу на српски грађански костим; уз димије, појављује се цубе и долама или антерија у каснијем периоду, док либаде – карактеристично за српски грађански костим – у Призрену није било прихваћено. Типови обрасца мушког одевања разликују се по кроју чакшира, и то: шалваре, потурлије и чакшире с фустаном.

Ауторка истиче да је пут ка формирању модела одевања које се данас препознаје као „српска женска градска ношња у Призрену“ био дуг, а до устаљивања доминантне кратке форме горње одеће прошао је кроз четири комплементарне и паралелне фазе. Тако је образац одевања код женског српског становништва у Призрену стваран још од прве половине 19. века, а одржао се до савременог доба. То је одећа коју данас носи најстарије српско становништво у Великој Хочи. Разлог за тако дугу употребу овог обрасца одевања ауторка сагледава кроз дуготрајан процес формирања и кроз то да су у елементима одеће избегавани конфликти и анимозитети према окружењу из кога су преузети. Овај модел одеће симболизује и велике тренутке у којима је српска чаршија у Призрену имала значајан удео у животу града. У мултиетничком и мултиконфесионалном Призрену тога доба, припадност српском трговачком и занатском слоју била је ствар престижа, „тако да су“, како Мирјана Менковић каже, „жене које су у Призрен долазиле удајом из других вароши, или околних села, лако и без проблема прихватале начин одевања уобичајен у овом граду“.

Призренски Срби су веома вешто и значајно – слично османским господарима у метрополи – одабирали поједине елементе костима карактеристичне за друге просторе и етничко-конфесионалне групе, и укључивали их у сопствени начин одевања. Тако обрађене елементе из других етничко-конфесионалних група уводили су у шири контекст целог костима, и суседима наметали као сопствене. За шири простор Метохије и јужне Србије, Призрен је од половине 19. века био модни центар. Својим трговачким везама омогућавао је транзит модних утицаја, али се креација локалне моде одвијала на релацији између занатлија и становништва, односно непосредно на тржишту. Поред бројних занатлија посебно место заузимају златари, а истраживачи

су већ уочили да у овом делу Балкана постоји јединствена златарска зона од половине 19. века; у овој зони јачају утицаји грчко-цинцарског златарства Пинда и Македоније, који на ове просторе доносе чипкасти филигран.

Ауторка Мирјана Менковић наглашава да не треба изгубити из вида чињеницу да су жене и мушкарци за све ово време о коме се овде говори припадали одвојеним културним круговима. Сходно томе, одевни предмети су доста дуго били занатске израде за мушкарце, а домаће за жене. Прихватањем градског начина живота Срби су у неколико изменили границе тих кругова, па су жене као и мушкарци свој грађански костим добијале од занатлија, односно од мушког културног круга. С друге стране, производе домаће радиности – као што су фино платно и друге ткачке и везилачке израђевине – жене су продавале накупцима и тако успостављале узајамне односе с мушким културним кругом.

Најстарији модел костима који се задржао у 19. и већем делу 20. века, може се назвати етничким, а чине га делови одеће који су заједнички за сеоско и градско становништво. Живећи у граду, Срби су и даље задржали етнички слој одеће који су чинили предмети традиционално израђивани у домаћинству као део женске радиности. Скупочена одећа постаје видљиво обележје нарасле моћи трговачко-занатлијског слоја, и њена улога почиње и завршава се на том идентитетском нивоу. Доминира инспирација стилском одећом оријенталног порекла, а порекло и употреба такве одеће могу се пратити како у локалном простору, тако и на широј, па и најширој територији целог Царства. Одећу чине следећи одевни предмети: кошуља, јелек, минтан, мисираба, либаде, фистан, цубе, долама, антерија, димије, учкури, прегача, појас, чарапе, авала, бунда, хаљина *алафранк*, ципеле на шпиз, марама, накит. Доминантни одевни хаљеници су долама и цубе, односно антерија, која се појављује на размеђи два века.

Дуга и богата занатско-трговачка традиција косовско-метохијских градова, посебно у Призрену, која ће вековима бити усмерена ка Скадру, односно ка Западу и Венецији, пре свих, обезбедиће развој једне од најлепших форми одевања у југоисточној Европи. Штавише, то је до данашњих дана једина преживела форма српског грађанског одевног обрасца из 19. века и репрезентативни пример српске грађанске културе.

Драгана Радојичић